

Срђан Б. Мићић

ЈУГОСЛОВЕНСКЕ КРАЉЕВСКЕ ДИПЛОМАТЕ И АТАШЕИ ИЗ СМЕДЕРЕВСКОГ КРАЈА

Анстракт: У раду су анализирани каријере међуратних југословенских дипломата и аташеа за штампу, који су родом били из смедеревског краја. Пажња је посвећена њиховом службовању у иностранству и њиховој везаности за свој родни крај. Анализа је заснована на релевантним изворима југословенске провинијенције, као и релевантној домаћој и старој историографској мемоаристици и литератури.

Кључне речи: дипломатија, пропаганда, дипломате, аташеи, југословенска спољна политика, кронизам, непотизам.

Милан Јовановић Стоимировић¹ иако није оставио најдубљи траг међу југословенским дипломатама и аташеима, својим целокупним животним путем је постао најистакнутији међу Смедеревцима у државној служби и друштвеном животу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевина СХС)/Краљевине Југославије. Као апсолвент Правног факултета у Београду ступа у државну службу 1. августа 1923. године. Постављен је за дописника Одељења за штампу (ОШ) Министарства иностраних дела (МИД) при југословенском Посланству у Берну. На дужност је ступио 6. новембра 1923. године. Поред новинарских послова били су му поверени и послови обавештајне природе.² Међутим, његов допринос југословенској пропаганди у Швајцарској није могао да буде од већег значаја услед недовољног познавања страних језика. Наиме, тек по доласку у Швајцарску

1 Приликом истраживања у Архиву Југославије и Архиву Србије, сусрели смо се са проблемом навођења његовог имена у инвентарима фондова. Наиме, Милан Јовановић Стоимировић се у својим службеним актима и приватним писмима потписивао са „Мил. С. Јовановић“, стога се у инвентарима његово име наводи или под „Милан С. Јовановић“ или под „Мил. С. Јовановић“.

2 Архив Југославије, Фонд Министарства иностраних послова Краљевине Југославије (334), Персонални одсек, кутија 159, јединица описа 482, фолијација 79 (даље: АЈ, 334–Персонални).

озбиљније се посветио учењу француског и немачког језика и то не због своје државне службе већ због својих студија на Правном факултету у Берну. Стога је своју дописничку дужност у почетку свео на праћење писања швајцарских и југословенских листова.³

Након положених факултетских испита, фебруара 1924, почео је да изражава своје незадовољство даљим останком у немачком Берну и жељу да буде послат у француску Женеу. Као главни аргумент за свој премештај указивао је на константно интригирање између дипломатских чиновника Посланства у Берну, у којима он није желео да учествује.⁴ Иако је основна мотивација Милана Јовановића Стоиминовића била да напусти немачку средину и настани се у француској средини, његова аргументација о ситуацији у Посланству у Берну није била без основа. Наиме, посланик Милутин Јовановић се арогантно држао према надређенима у МИД-у и аутократски односио према потчињеним чиновницима, користећи се рођачким везама са Николом Пашићем.⁵ Стога се у Посланству у Берну почетком двадесетих година збио низ инцидената у које су били уплетени саветник Александар Ђорђевић, секретари Милан Антић, Владислав Којић, Страшимир Милетић, Душан Степановић, Милутин Марковић и Тоша Ристић, писари Симиша Смиљанић, Бранко Димић, Милутин Мићић, Радован Петровић, Милош Рашовић, Свет. Николић, Мил. Јовановић, дијурнисти Адра Франићевић и Борис Глушчевић, инспектор Министарства просвете Јован Кангрга, делегати Министарства финансија Васа Димић и Јаков Васић, и војни изасланик пешадијски потпуковник Ђорђе Аранђеловић. Резултати ових догађаја били су премештаји већег броја чиновника из Берна и расправе између Министарства војске и морнарице и МИД-а.⁶

Током 1924. и 1925. године, очигледно довољно савладавши стране језике, Милан Јовановић Стоиминовић се више заинтересовао за дужности дописника ОШ МИД-а. Највише пажње је посветио демантовању информација које су страни новинари објављивали о

3 Архив Србије, Лични фонд Милорада Павловића Крпе (МП), предмет МП-447, фолијација 2, 3 (даље: АС, МП).

4 АС, МП, МП-447, ф. 6, 7.

5 Милутин Јовановић је приликом сваког неспоразума са својим надређенима из МИД-а олако нудио своју оставку или одлазак у пензију, понекад и директно Николи Пашићу, знајући да оне неће бити прихваћене и да ће његови надређени морати да попусте у тим расправама (АЈ, 334-Персонални, к. 159, ј. о. 482, ф. 328, 330-332).

6 АЈ, 334-Персонални, к. 159, ј. о. 482, ф. 351, 355-362, 365-388, 402, 404; АЈ, 334-Персонални, к. 194, ј. о. 517, ф. 73-82, 90-102.

унутрашњој ситуацији у Краљевини СХС. Међутим, током комуникације са уредништвима различитих швајцарских листова, Милан Јовановић Стоимировић је доживео потпуно разочарање у западноевропско јавно мњење. Сматрао је да су уредници новина „уцењивачи најгоре врсте“. Због тога је он постепено променио и начин комуникације са њима. У почетку им је слао уљудна и отмена писма, демантујући разне гласине и новинске чланке о унутрашњој ситуацији у Краљевини СХС, али је, напослетку, почео да пише агресивне чланке и полемише са уредништвима. Због тога је био и званично опоменут од стране ОШ МИД-а. У складу са својим дужностима Милан Јовановић Стоимировић је бранио југословенску спољну и унутрашњу политику иако је и сам процењивао да је унутрашња ситуација у Краљевини СХС била веома лоша. Након посете Берлину и Лајпцигу закључио је да је унутрашња ситуација у Вајмарској републици, и поред многобројних проблема⁷, била повољнија него унутрашња ситуација Краљевине СХС.⁸

Међутим, Милан Јовановић Стоимировић је већ у овом периоду показао склоност ка чувању културне баштине Смедерева и Србије, али и ка књижевном раду, што ће бити израженије у његовим познијим годинама.⁹ У приватним писмима бившем гимназијском професору Милораду Павловићу писао је о својим бригама у вези са очувањем културне баштине и плановима за будућност. Избор личности којој је писао очигледно није био случајан јер је његов бивши професор био близак династији Карађорђевић. Молио је Милорада Павловића да утиче на свог некадашњег ученика и тадашњег председника Клуба за чување старина кнеза Павла Карађорђевића да се прекине бесправна сеча хрстова у Радовању, где је убијен Карађорђе. Ову молбу упутио је бившем професору јер је претпостављао да краљ Александар није смео лично да се умеша у то питање.

Међутим, за Милана Јовановића Стоимировића много значајније питање је било очување културног наслеђа Смедерева. Он је

7 Након пораза у Првом светском рату Немачка се суочила са многобројним проблемима на унутрашњем и међународном плану: губитак дела територија, међународна акција за спречавање уједињења са Аустријом, положај Немаца изван граница немачке државе, револуционарна превирања, политичка убистава, покушаји државних удара, хиперинфлација, француска окупација Рурске области и др.

8 АС, МП, МП-447, ф. 6-9.

9 О делатности Милана Јовановића Стоимировића на пољу књижевности, новинарства и политике, више видети у: Гордана Ранковић, „Новинар, политичар, књижевник и преводилац“, у: *Ударје Милану Јовановићу – Стоимировићу*, ур. Г. Ранковић, Смедерево, 2002, 37-77.

организовао једну групу угледних Смедереваца са циљем да преузму послове на рестаурацији Смедеревске тврђаве и изградњи једног спортског стадиона и тркалишта. Своје идеје јавно је износио преко радикалног органа *Самоуправа*, 1923. године. Са очигледном намером да посредним путем скрене пажњу Двору на проблем заштите и уређења Смедеревске тврђаве, Милан Јовановић Стоимировић се обратио министру војске и морнарице и члану „Беле руке“ генералу Миливоју Зечевићу, који му је обећао своју подршку, а писао је Милораду Павловићу. Међутим, поред идеја за заштиту и уређење, он се највише прибојавао могућих последица чувања велике количине војне муниције у близини Тврђаве. Још маја 1924. године Милан Јовановић Стоимировић је упозоравао да би муницију требало уклонити јер је био уверен да ће она „кад-тад разнети“ Смедеревску тврђаву, што би била ненадокнадива штета нанета једном од највећих архитектонских споменика средњевековне Србије.¹⁰ Поред бриге за културну баштину, Милан Јовановић Стоимировић је током својих студентских дана почео са стварањем личне библиотеке у Смедереву, са планом да у будућности почне свој публицистички опус.¹¹

Током 1926. године Милан Јовановић Стоимировић је показао очигледну незаинтересованост за даљи боравак у Швајцарској. Његове позиције су се побољшале након пада последње владе Николе Пашића априла 1926. године, што је условило погоршање положаја посланика Милутина Јовановића. Милутин Јовановић Стоимировић је добио десетодневно одсуство и отпутовао је у Краљевину СХС 3. јуна 1926. године и није се више враћао у Берн. Он је продужавао свој боравак у Београду све док Милутин Јовановић није тражио, у току августа, да га МИД или врати на дужност или да га казни због његовог понашања. Тада је Милан Јовановић Стоимировић изјавио помоћнику министра Јовану Т. Марковићу да не жели више да се враћа у Берн.¹² Остаје отворено питање да ли је његово противљење даљем раду у Швајцарској било мотивисано неким сукобом са послаником Милутином Јовановићем или жељом да промени средину.

Милан Јовановић Стоимировић је премештен са функције дневничара – новинара Посланства у Берну за дневничара – новинара ОШ МИД-а 1. августа 1926. године и на дужност је ступио 9. августа.¹³ Због завршавања студија на Правном факултету у Београду

10 АС, МП, МП-447, ф. 4, 5.

11 АС, МП, МП-447, ф. 6, 7.

12 АЈ, 334–Персонални, к. 159, ј. о. 482, ф. 82, 84–86, 90.

13 АЈ, 334–Персонални, к. 159, ј. о. 482, ф. 87, 89, 91.

морао је током 1927. године да узме вишемесечно одсуство са посла новинара ОШ МИД.¹⁴ Крајем децембра 1928. године премештен је за дописника ОШ при Посланству у Берлину,¹⁵ а потом је преведен за дописника Централног пресбирео (ЦПБ-а) при Посланству у Берлину.¹⁶ Ово је било његово последње намештење у иностранству пошто је из Немачке премештен за дописника ЦПБ-а у Скопљу.¹⁷

Међу југословенским дипломатама, који су родом били из смедеревског округа, двојица су се, добивши врло високе положаје у дипломатско-конзуларној служби Краљевине СХС, истакла својим успешним каријерама, Тихомир А. Поповић и Милан Ђ. Милојевић.

Тихомир А. Поповић је ступио у државну службу као студент Правног факултета у Београду 1899. године, а дипломатску каријеру је почео након одслужења војног рока 1904. године. У Министарству иностраних дела Краљевине Србије радио је као писар Конзулата у Приштини, а потом и посланстава у Атини и Паризу. Ратне године, 1914–1915, провео је као делегат председника владе Николе Пашића при Врховној команди српске војске.¹⁸ Приликом јачања дипломатске акције Краљевине Србије, почетком 1918. године, која је уследила као одговор на критичну ситуацију на европским фронтovima, Тихомир Поповић је био постављен за посланика при црногорском Двору.¹⁹

Његова каријера у југословенској дипломатској служби била је директно повезана са улогом Николе Пашића у југословенском политичком животу. У време коалиционе владе Љубомира Давидовића, 1919–1920. године, демократе су припремале пензионисање Тихомира Поповића.²⁰ Међутим, пад Давидовићевог кабинета и формирање владе радикала Стојана Протића утицало је и на промене у врху МИД-а. Са положаја помоћника министра иностраних дела је смењен демократа Милан Милојевић, а постављен радикал Тихомир Поповић.²¹ Будући да је министар иностраних дела био Анте Трумбића,

14 АЈ, 334–Персонални, к. 159, ј. о. 482, ф. 94, 95.

15 Архив Југославије, Фонд Централног пресбирео Краљевине Југославије (38), кутија 47, јединица описа 105 дописник Одељења за штампу при Посланству у Берлину Милан С. Јовановић директору ЦПБ-а, Берлин, 9. мај 1929 (даље: АЈ; 38); АЈ, 334–Персонални, к. 159, ј. о. 482, ф. 97.

16 АЈ, 334–Персонални, к. 159, ј. о. 482, ф. 98.

17 АЈ, 38, к. 1, ј. о. 2 заменик шефа ЦПБ-а Општем одељење Председништва Министарског савета, Ц. П. Бр. 6819 од 18. августа 1931. године.

18 АЈ, 334–Персонални, к. 184, ј. о. 507, ф. 924–928, 1015, 1061, 1080.

19 Др М. Ђ. Милојевић, *Балканска равнотежа. Сећања краљевог дипломате*, Београд, 1994, 175.

20 *Исто*, 182–185.

21 АЈ, 334–Персонални, кутија 184, јединица описа 507, фолијације 929–931.

пореклом Хрват, чланови дипломатског кора у Београду су сматрали да је Тихомир Поповић био стварни шеф југословенског МИД-а јер је пореклом био Србин и блиски сарадник Николе Пашића.²² Он је остао помоћник министра и након оставке Анте Трумбића, када је ресор МИД-а преузео у своје руке председник владе Никола Пашић.

Након што је Никола Пашић препустио ресор МИД-а Момчилу Нинчићу, Тихомир Поповић је премештен за посланика у Бечу јануара 1922. године. Он је био први југословенски посланик после успостављања званичних југословенско-аустријских дипломатских односа.²³ Најзначајнији послови на којима је Тихомир Поповић радио у Бечу били су везани за организовање посете председника аустријске владе Игнаца Зајпела Београду, потписивање југословенско-аустријске Конвенције о архивама и припремне радње за потписивање трговинског уговора.²⁴ Међутим, доживео је и један пех који је бацио сенку на његову дотадашњу каријеру. У јавности је кружила информација да је један од повереника југословенске обавештајне службе у Бечу успео да превари посланика и добије суму од 400.000 аустријских круна, а да при том није поднео никакав поверљив извештај. Ова гласина је нанела велику штету његовом личном угледу, али и државном угледу Краљевине СХС.²⁵ И поред тога, када је аустријски МИД оцењивао југословенску дипломатску службу, окарактерисао је Тихомира Поповића као „die besten “Pferde im diplomatischen Stalle”“.²⁶ Крајем 1923. године, извршена је рокада посланика у Аустрији и Мађарској, Тихомира Поповића и Милана Милојевића.

Тихомир Поповић је напустио Беч децембра 1923. године и преузео нову дужност у Будимпешти фебруара 1924. године.²⁷ Према добијеним инструкцијама, почео је да ради на побољшању политичко-економских односа Краљевине СХС и Мађарске. Први задатак Тихомира Поповића је био вођење преговора за потписивање билатералног

22 В. А. Василев, *Правителството на БЗНС, ВМРО и бългало-југославските отношения*, София, 1991, 89, 92, 93.

23 АЈ, 334–Персонални, к. 82, ј. о. 244, ф. 733.

24 АЈ, 334–Персонални, к. 184, ј. о. 507, ф. 942; А. Suppan, *Jugoslawien und Österreich 1918–1938: Bilaterale Aussenpolitik im Europäischen Umfeld*, Wien–München, 1996, 358–368.

25 Архив Југославије, Фонд Посланства Краљевине Југославије у Мађарској – Будимпешта (396), кутија 1, јединица описа 2, фолијација 217 (даље: АЈ, 396).

26 Цитирано према: А. Suppan, *op. cit.*, 335, Fußnote 56.

27 АЈ, 334–Персонални, к. 184, ј. о. 507, ф. 945, 946, 948; АЈ, 396, к. 1, ј. о. 2, ф. 104–106; V. Vinaver, *Jugoslavija i Mađarska 1918–1933*, Beograd, 1971, 274.

трговинског уговора.²⁸ На политичком плану морао је да изглади неспоразуме које је створио његов претходник због отворених контаката које је одржавао са опозиционим личностима и странкама.²⁹ Поред рада на побољшању политичко-економских односа са суседном земљом Тихомир Поповић је у сарадњи са војним изаслаником генералштабним пуковником Живком Станисављевићем прикупљао податке о тајном наоружавању мађарске војске, што је било противно одредбама Тријанонског мировног уговора.³⁰ Децембра 1924. године у МИД-у је разматрана опција да буде премештен за посланика у Риму, што је био један од најзначајнијих положаја у југословенској дипломатској служби, али се од овог плана одустало.³¹

Један од последњих значајних послова на којима је радио Тихомир Поповић у Будимпешти били су разговори о даљем политичко-економском зближавању. Ову акцију је иницирао лично Никола Пашић средином 1925. године, у духу споразумевања великих сила потписивањем Локарно пакта. Међутим, Краљевина СХС није успела да са Мађарском пронађе формулу која би одговарала интересима обе државе и преговори су утихнули до краја те године.³² Тихомир Поповић је био прилично разочаран када је одређен за новог посланика у Варшави, што је био један од безначајнијих положаја у југословенској дипломатској служби. Пољска влада је дала свој агреман децембра 1925. године, међутим указ о његовом постављењу није потписан све док је Никола Пашић остао на власти. Тек након оставке његове владе и формирања кабинета Николе Узунвића, потписан је указ о постављењу за посланика у Варшави, априла 1926. године. Стога је Тихомир Поповић закључио да више не ужива поверење министра Момчила Нинчића и понудио своју оставку, која је прихваћена.³³

Иако је убрзо враћен у дипломатску службу, нестанак Николе Пашића са југословенске политичке сцене одразио се и на даљи ток

28 AJ, 334–Персонални, к. 184, j. о. 507, ф. 951, 961, 962; V. Vinaver, *Jugoslavija i Mađarska*, 274; V. Vinaver, „O neuspelom jugoslovensko-mađarskom zblizenju 1924–1926. godine“, u: *Istorija XX veka*, Zbornik radova IX, Beograd, 1968, 200, 201.

29 V. Vinaver, *Jugoslavija i Mađarska*, 274.

30 *Isto*, 271, 272.

31 AJ, 334–Персонални, к. 145, j. о. 468, ф. 308; AJ, 334–Персонални, к. 184, j. о. 507, ф. 970, 971.

32 V. Vinaver, *Jugoslavija i Mađarska*, 285, 286, 296, 297; V. Vinaver, „O neuspelom jugoslovensko-mađarskom zblizenju 1924–1926. godine“, 206–210.

33 AJ, 334–Персонални, к. 135, j. о. 458, ф. 743; AJ, 334–Персонални, к. 184, j. о. 507, ф. 989–999; AJ, 396, к. 1, j. о. 2, ф. 107–110.

дипломатске каријере Тихомира Поповића. Након успостављања званичних југословенско-турских дипломатских односа, јуна 1926. године постављен је за првог југословенског посланика у Истанбулу. На том положају остао је свега пола године, након чега је, у периоду захлађења југословенско-грчких односа, премештен за посланика у Атини.³⁴ Премештај из Цариграда у Атину је указивао на наставак опадања утицаја Тихомира Поповића у МИД-у јер му нису чак ни дозволили да сачека пријем опозивног писма и лично га преда председнику републике Мустафи Кемалу паши.³⁵ На положају посланика у Атини остао је до маја 1929. године када је министар Војислав Маринковић поставио демократу и свог блиског сарадника Јована Вучковића, у циљу рада на побољшању југословенско-грчких односа.³⁶ Указом од 28. маја Тихомир Поповић је поново постављен за посланика у Истанбулу. Очигледно дубоко разочаран развојем каријере и положајем који је имао у МИД-у, који је додатно погоршан под министром-демократом Војиславом Маринковићем, напустио је Грчку не предавши званично дужност и никада се није јавио на нову дужност у Турској. Након што југословенско Министарство иностраних послова (МИП) скоро пола године безуспешно покушавало да утврди локацију на којој је боравио Тихомир Поповић, 19. марта 1930. године донет је указ о његовом пензионисању.³⁷ Место посланика у Истанбулу је остало упражњено више од годину дана, све до јуна 1930. године.³⁸

Други значајан југословенски дипломата из смедеревског краја био је Милан Ђ. Милојевић. За разлику од Тихомира Поповића, чије је кретање у дипломатској служби зависило од положаја Николе Пашића на политичкој сцени, Милан Милојевић је био истакнути члан странака које су биле у опозицији према Народној радикалној странци (НРС). Пре Првог светског рата био је члан Самосталне радикалне странке, а у међуратном периоду био је члан Југословенске демократске странке (ЈДС). Након завођења личног режима краља Александра, 6. јануара 1929. године, наступио је раскол у редовима демократа. Љубомир Давидовић је око себе окупио већи део чланства које су углавном предводили бивши самостални радикали, док

34 АЈ, 334–Персонални, к. 184, ј. о. 507, ф. 1003–1007.

35 АЈ, 334–Персонални, к. 184, ј. о. 507, ф. 1009.

36 АЈ, 334–Персонални, к. 184, ј. о. 507, ф. 1039–1041, 1048; К. S. Pavlović, *Vojislav Marinković i njegovo doba (1876–1935)*, Knjiga treća, London, 1957, 26, 27.

37 АЈ, 334–Персонални, к. 184, ј. о. 507, ф. 1042, 1044, 1045, 1050, 1053, 1054.

38 Архив Југославије, Фонд Посланства Краљевине Југославије у Турској – Цариград, Анкадар (370), кутуја 6, јединица описа 33, фолијација 793 (даље: АЈ, 370).

су мањину представљали бивши напредњаци на челу са Војиславом Маринковићем.³⁹ Иако је фебруара 1928. године подржао Маринковићеву опозицију и формирање заједничког посланичког клуба ЈДС, Сељачко-демократске коалиције и Савеза земљорадника⁴⁰, Милан Милојевић је остао веран својој предратној политичкој оријентацији и био је у групи Давидовићевих демократа.⁴¹

Милан Милојевић је ступио у српску дипломатску службу након окончаног доктората из правних наука у Паризу, 1905. године. Пре балканских ратова био је секретар дипломатских представништава у Софији и конзул у Приштини, а Први светски рат провео је на положају конзула у Трсту. Потом је придодат на рад Посланству у Лондону, и, на крају, постављен је за секретара и унапређен у посланика у Хагу.⁴² Нагли успон дипломатске каријере Милана Милојевића је отпочео након формирања коалиционог кабинета Љубомира Давидовића.⁴³ Будући да је тадашњи министар иностраних послова Анте Трумбић био члан делегације Краљевине СХС на Мировној конференцији у Паризу, председник владе је уједно заступао министра.⁴⁴ Љубомир Давидовић је на чело МИД-а поставио чланове бивше Самосталне радикалне странке па је и Милан Милојевић добио положај помоћника министра иностраних дела. На тој функцији је провео од новембра 1919. године до фебруара 1920. године, када је оборена коалициона влада.⁴⁵ Милан Милојевић је потом враћен на положај посланика у Хагу.

Током јула 1920. године прихватио је положај опуномоћеног представника (*Représentant Plénipotentiaire*) југословенске владе у Будимпешти и ново намештење је преузео средином септембра.⁴⁶ Милан Милојевић је премештен у Мађарску јер је југословенски МИД поседовао информације да се припрема *coup d'état* у циљу повратка Карла фон Хабзбурга на мађарски краљевски престо.⁴⁷ У том периоду

39 Б. Глигоријевић, *Историја Демократске странке 1919–1928*, Књига I, Београд, 2010, 323, 324.

40 Б. Глигоријевић, *н. д.*, 282, фуснота 633.

41 М. Милојевић, *н. д.*, 220; Д. Тешић и К. Николић, *Историја Демократске странке 1929–1941*, Књига II, Београд, 2010, 27–29, 31, 32, 42, 43.

42 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 892–894, 943, 1034–1036; М. Милојевић, *н. д.*, 157–181.

43 О формирању коалиционе владе демократа и социјалдемократа, више у: Б. Глигоријевић, *н. д.*, 90–92.

44 Председник владе Љубомир Давидовић је заступао министра иностраних дела Анте Трумбића од 16. августа 1919. године до 19. фебруара 1920. године (АЈ, 334–Персонални, к. 59, ј. о. 164, ф. 601).

45 АЈ, 334–Персонални, к. 60, ј. о. 167, ф. 340; М. Милојевић, *н. д.*, 182–185.

46 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 896, 897, 906, 907, 909, 912, 913; АЈ, 396, к. 1, ј. о. 2, ф. 175.

47 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 904.

југословенско-мађарски односи су били заоштрени услед формирања Мале Антанте која је имала јасно изражену антимађарску оријентацију.⁴⁸ Заступник министра иностраних дела Момчило Нинчић му је дао одрешене руке да организује југословенску дипломатско-конзуларну службу у Мађарској на начин који буде сматрао најцелисходнијим.⁴⁹ Међутим, и Милан Милојевић је морао да искуси непријатности представљања своје државе пре успостављања званичних дипломатских односа од стране државних органа земље која је била поражена у рату. Мађарски цариници желели су да претресу његов пртљак на привременој југословенско-мађарској административној граници, што је он спречио и избио је инцидент због којег је мађарски министар иностраних дела морао званично да се извини југословенском МИД-у.⁵⁰ Указом из децембра 1920. године Милан Милојевић је постављен за посланика у Будимпешти.⁵¹

Када је сагледао ситуацију у Мађарској, марта 1921. године, Милан Милојевић је закључио да су главни проблеми у његовом раду: турбулентне прилике у Мађарској, недефинисани југословенско-мађарски односи, и чињеница да мађарска елита није прихватала резултате Првог светског рата као коначне.⁵² Додатни проблем је представљао успостављање нормалних дипломатских односа јер су Мађари у почетку одуговлачили са слањем свог посланика у Београд, не знајући каква би била реакција југословенских државних органа и јавности.⁵³ Милан Милојевић је предао акредитивна писма марта 1922. године, што је било пропраћено додатним инцидентима јер је мађарски МИД желео да из Мађарске буду повучени сви југословенски дипломатско-конзуларни чиновници и официри који су били на служби од 1919. године.⁵⁴

Схватајући да је Велика Британија уживала велики углед у елитним мађарским круговима,⁵⁵ Милан Милојевић је тежио да придобије симпатије британског посланика у Будимпешти сер Томаса Холера за Краљевину СХС, водећи га у лов у Дворско ловиште на Бељу 1922.

48 V. Vinaver, *Jugoslavija i Mađarska*, 146.

49 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 907.

50 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 914, 915.

51 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 1035.

52 АЈ, 334–Персонални, к. 87, ј. о. 268, ф. 431, 432.

53 АЈ, 334–Персонални, к. 87, ј. о. 268, ф. 443.

54 АЈ, 334–Персонални, к. 87, ј. о. 268, ф. 477, 482, 487–489, 498, 503, 505–507; V. Vinaver, *Jugoslavija i Mađarska*, 201.

55 М. Милојевић, *н. д.*, 199.

године.⁵⁶ Његово настојање је резултирало одласком млађег брата енглеског краља, војводе од Јорка, у лов на дивље свиње заједно са краљем Александром Карађорђевићем.⁵⁷ Искоришћавање пасије за ловом британских аристократа и припадника више класе била је пракса коју су примењивали Аустријанци и Мађари пре и после Првог светског рата. Државници земаља наследница Хабзбуршке монархије су схватили значај придобијања британских симпатија организовањем лежерних активности тек након 1918. године.⁵⁸ Милан Милојевић је био један од првих југословенских дипломата који је спознао сву комплексност парирања мађарским активностима на пољу спољне политике и дипломатије.

Према његовим речима, једно од најтежих питања са којим се суочио као посланик у Будимпешти, било је оптирање држављанства. Мировним уговорима потписаним у Паризу, члановима националних мањина је било омогућен избор да ли желе да се преселе у своју матичну државу или остану грађани државе рођења. Мањи део Шокаца и већина Срба у Мађарској се определила за југословенско подаништво и преселила се, док је највећи део Мађара оптирао за југословенско подаништво и остао. Стога није била могућа размена становништва и ангажовање Милана Милојевића у том питању је било неблагонаклоно гледано од стране мађарских државних органа.⁵⁹ Са југословенске стране је било битно да се приликом оптирања држављанства, антидржавни елементи и агенти страних служби не доселе у Краљевину СХС.⁶⁰

Међутим, највећи изазов са којим се суочила Краљевина СХС током рада Милана Милојевића у Будимпешти била су два покушаја Карла фон Хабзбурга да се врати на мађарски краљевски престо. Настојања Мађара да рестауришу своју монархију, као први корак ка повратку територија које су припале државама наследницама Хабзбуршке монархије, представљало је највећу претњу за југословенску државу у Подунављу, у току двадесетих и већег дела тридесетих година. Два инкогнито доласка Карла фон Хабзбурга у Мађарску, у пролеће и јесен 1921. године, изазвали су заједнички реакцију Мале Антанте

56 АЈ, 334–Персонални, к. 87, ј. о. 268, ф. 532, 533, 555, 556; АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 933; М. Милојевић, *н. д.*, 204.

57 АЈ, 334–Персонални, к. 87, ј. о. 268, ф. 531.

58 С. Мићић, *Неформална дипломатија Краљевине Југославије. Случај потписивања Пакта о вечном пријатељству између Југославије и Бугарске* (мастер рад) Београд, 2010, 17, 18.

59 М. Милојевић, *н. д.*, 192–194, 203–206.

60 АЈ, 334–Персонални, к. 87, ј. о. 268, ф. 469.

и делимичну мобилизацију југословенске, румунске и чехословачке војске.⁶¹ Милан Милојевић се, схватајући да Мађари изузетно цене држање Британије у међународним питањима⁶², трудио да на дипломатском плану сарађује са британским послаником у Будимпешти сер Томасом Холером против рестаурације. Југословенски посланик у Будимпешти је имао другачији став у односу на већи део југословенских политичких и војних кругова. Милан Милојевић је сматрао да обнова мађарске монархије не би представљала велику претњу за Краљевину СХС, уколико би се у заклетву краља унела клаузула којом би признао Тријанонски мировни уговор. Такође, веровао је да Карл фон Хабзбург нема много изгледа на успех јер је био уверен да регент адмирал Миклош Хорти претендује на краљевски престо.⁶³

И поред успешно обављаних послова на најделикатнијим питањима у југословенско-мађарским односима, Милан Милојевић се компромитовао пред јавним мађарским мњењем због својих контаката са опозиционим личностима. Када је Краљевина СХС почела да мења своју политику према Мађарској, било је потребно да се тај посао повери новом дипломати.⁶⁴ Милан Милојевић је премештен из Будимпеште у Беч октобра 1923. године.⁶⁵ Нову дужност је примио од посланика Тихомира Поповића јануара 1924. године.⁶⁶ Аустрија је у односу на Мађарску била знатно помирљивија према међународној ситуацији проистеклој као последица пораза у Првом светском рату и искренија у настојањима да изврши своје обавезе из Сен-Жерменског мировног уговора. Међутим, Милан Милојевић је већ приликом поздравних говора размењених током предаје акредитивних писама приметио да Аустријанци не желе да оставе писани траг о својој спремности да извршавају наметнуте међународне обавезе.⁶⁷ Његова прва запажања су била да је политичка и економска ситуација у Аустрији била „врло туробна“.⁶⁸

61 О покушајима повратка Карла фон Хабзбурга на мађарски краљевски престо; разликама у југословенским, чехословачким и румунским гледиштима шта представља највећу претњу у Подунављу за чланице Мале Антанте; различитим политичко-економским идејама и пројектима о преуређењу односа између земаља Средње Европе, више видети у: М. Ádám, *Richtung Selbstvernichtung. Die Kleine Entente 1920–1938*, Wien. 1988; E. Kampus, *The Little Entente and the Balkan Alliance*, Bucuresti, 1978; V. Vinaver, *Jugoslavija i Mađarska*; M. Vanku, *Mala Antanta 1920–1938*, Titovo Užice, 1969.

62 М. Милојевић, *н. д.*, 195–202.

63 V. Vinaver, *Jugoslavija i Mađarska*, 160, 190.

64 *Isto*, 247, 274; *isti*, „O neuspelom jugoslovensko-mađarskom zbliženju 1924–1926. godine“, 191.

65 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 1024.

66 АЈ, 334–Персонални, к. 87, ј. о. 268, ф. 606; АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 947, 956.

67 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 950–954.

68 М. Милојевић, *н. д.*, 206.

Један од првих задатака Милана Милојевића је био да настави рад Тихомира Поповића на побољшавању економских, културних, конзуларних и политичких односа Краљевине СХС са Републиком Аустријом. Посебну пажњу је морао да посвети отвореним питањима у вези положаја Корушких Словенаца.⁶⁹ У погледу решавања отворених питања од посебног значаја је била припрема званичне посете министра Момчила Нинчића Бечу. Двојица министара, Нинчић и Гринбергер, састали су се 15. јула 1924. године у циљу проналажења решења постојећих нерегуларности и проблема у југословенско-аустријским односима. Милан Милојевић је радио на припреми ове посете заједно са директором Политичког одељења МИД-а Петером. Током сусрета Нинчића и Гринбергера Милојевић није био само неми сведок разговора већ и стварни консултант југословенског министра иностраних дела.⁷⁰

Милан Милојевић је као посланик у Бечу наставио и додатно развио активности које је почео у Будимпешти у погледу сарадње са Српском православном црквом (СПЦ). Он се трудио да материјалном потпором, саветима и личним примером утиче на јачање угледа СПЦ у локалној српској колонији. Посебну пажњу је посветио уређењу гробова српских војника и цивила из Првог светског рата на тлу Аустрије. Својим радом и залагањима стекао је углед добротинитеља и саветодавца Српске православне црквено-школске општине и Цркве Св. Саве у Бечу. Милан Милојевић је остао упамћен од стране Српске црквено-школске општине као најангажованији међу југословенским посланицима у Бечу.⁷¹

Искуство Милана Милојевића у Бечу му је указало на двоструке аршине које је МИД примењивао према дипломатама који су били чланови ЈДС и НРС. Он се жалио директно Момчилу Нинчићу да Тихомир Поповић, као посланик у Аустрији, има знатно више финансијске потпоре и административне подршке из МИД-а. Стога је упозоравао министра да би требало да избегава да се услед страначких борби уноси „зла крв“ међу дипломатско-конзуларне чиновнике, закључивши: „Сигурно сте и Ви чули онај шапат међу чиновништвом „Ако си радикал све су ти двери отворене, ако ниси шта ти Бог да““.⁷²

69 A. Suppan, *op. cit.*, 368–375.

70 *Ebd.*, 368, 375, 376.

71 Споменица о седамдесетпето годишњици Српске православне црквено-школске општине у Бечу, 1860–1935, Београд, 1936, 47, 48.

72 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 960, 961.

Милан Милојевић се у Бечу сусрео са антидржавним радом Хрвата, чланова Хрватске републиканске сељачке странке и оних који су остали верни Хабзбуршкој династији.⁷³ Истовремено, наставио је да прати рад Мађара против Краљевине СХС. Један његов извештај послат МИД-у 1924. године изазвао је право узбуђење у југословенским политичким и војним круговима. Након пада владе демократа Љубомира Давидовића, радикали су желели да га смене са положаја посланика у Бечу и као аргумент су наводили његов извештај о мађарским активностима.⁷⁴ Дотадашње искуство у дипломатској служби је утицало на Милана Милојевића да као кандидат ЈДС-а прихвати кандидатуру за народног посланика на парламентарним изборима одржаним 1925. године.⁷⁵ Међутим, био је изабран за народног посланика тек на парламентарним изборима 1927. године и 21. децембра те године повукао се са положаја посланика у Бечу.⁷⁶

Након распуштања Народне скупштине и увођења личног режима краља Александра Карађорђевића, Милан Милојевић је поново постављен за посланика у Бечу 25. јануара 1929. године и дужност примио 14. фебруара.⁷⁷ На овом положају је остао нешто дуже од годину дана. Кључни проблем са којим се суочио у Аустрији била је знатно ојачана акција хрватских емиграната, који су постали огорчени не само против државе, већ и против краља Александра лично. У то време Хрвати у Аустрији су тврдили да ће југословенски монарх због своје политике изгубити престо, проричући његову абдикацију по угледу на пример краља Милана Обреновића.⁷⁸ Указом од 4. априла 1930. године Милан Милојевић је премештен за посланика у Бриселу,⁷⁹ што је био положај од другоразредног значаја у југословенској дипломатској служби. У Белгији је радио нешто мање од годину дана јер је указом од 18. марта 1931. године, премештен за посланика у Берну.⁸⁰ Овај премештај је наговештавао скори крај његове каријере јер је у оквиру југословенске дипломатске службе место посланика у Берну било још безначај-

73 М. Милојевић, *н. д.*, 211–213, 215, 216; А. Supran, *op. cit.*, 387–390, 393.

74 М. Милојевић, *н. д.*, 224, 226.

75 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 966.

76 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 973, 975, 978.

77 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 993–995; М. Милојевић, *н. д.*, 227.

78 М. Милојевић, *н. д.*, 227–230; А. Supran, *op. cit.*, 395.

79 АЈ, 334–Персонални, к. 134, ј. о. 457, ф. 972.

80 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 1007, 1008.

није од места посланика у Бриселу. Милан Милојевић је пензионисан указом од 17. фебруара 1933. године.⁸¹

Међу осталим југословенским дипломатама који су пореклом били из смедеревског краја најуспешнију каријеру је имао Владимир Милановић. Он је пре избијање Другог светског рата имао ранг саветника посланства. Унапређен је у ранг посланика септембра 1939. године. Истраживање живота и рада Владимира Милановића делимично је отежано чињеницом да се његов лични фонд чува у Архиву Хуверовог института на Станфорд универзитету.⁸² Владимир Милановић је матурирао у Првог београдској гимназији непосредно пред избијање Првог светског рата. Највећи део рата провео је као редов – железничар у Скадру и на Крфу. Након дипломирања на Правном факултету у Паризу 1918. године и докторирања на Слободној школи политичких наука у Паризу 1919. године ступио је у југословенску дипломатску службу. На основу знања француског, енглеског и италијанског језика обављао је писарске и секретарске послове у посланствима у Лондону, Риму и Паризу, као и у централни, у периоду 1919–1932. године.⁸³ Као „енглески формиран човек“ важио је за англофила међу југословенским дипломатама.⁸⁴

Владимир Милановић се доказао као умешан дипломатски чиновник на положају секретара Посланства у Риму током 1926. године. Посланик Живојин Балугџић му је поверио комуникацију са италијанским МИД-ом, а у више махова је био и отправник послова.⁸⁵ У периоду италијанских настојања да оформи сопствени обруч око Краљевине СХС, 1927. године⁸⁶ Владимир Милановић је повучен у централу и постављен за в. д. шефа IV одељења Генералне политичке дирекције (ГПД) МИД-а, које је било задужено за Италију, Аустрију, Мађарску, Румунију, Чехословачку и Пољску.⁸⁷ Своје дужности у том одељењу је обављао током 1927. и 1928. године.⁸⁸ Владимир

81 АЈ, 334–Персонални, к. 173, ј. о. 496, ф. 1025.

82 http://www.oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/kt9z09s28z/entire_text/ (приступљено 15. маја 2016)

83 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 33 (1–4), 34–37.

84 М. Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936–1941*, прир. С. Трећаков, В. Шовљански, Нови Сад, 2000, 415.

85 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 95, 96.

86 О покушајима Италије да групише Албанију, Грчку, Турску, Бугарску, Румунију, Мађарску и Пољску и оформи сопствени систем држава у Средњој, Источној и Југоисточној Европи, више видети у: М. Bucarelli, *Mussolini e la Jugoslavia (1922–1939)*, Bari 2006, 46–57, 96–153.

87 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 99, 100, 104.

88 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 106, 111.

Милановић је унапређен за саветника Посланства у Букурешту указом од 11. јула 1932. године.⁸⁹ Након повлачења у централу, октобра 1935. године,⁹⁰ Владимир Милановић је као помоћник начелника Конзуларно-привредног одељења (КПО) МИП-а био задужен за извршавање конвенција које је Југославија имала потписане са Румунијом.⁹¹ Његови претпостављени, посланик у Букурешту Нинко Перић и начелника КПО МИП-а Светислав Предић, учили су велику стручну спрему и посвећеност Владимира Милановића приликом проучавања питања која су му била стављана у надлежност.⁹²

Крајем децембра 1936. године Владимир Милановић је враћен на дужност у Посланство у Лондону, али овај пут у рангу саветника. Током 1937. године био је отправник послова скоро четири месеца.⁹³ Посланик Драгомир Касидолац га је оценио као интелигентног, сталоженог, веома промишљеног и врло спремног дипломатског чиновника.⁹⁴ У току његове службе у Лондону у два наврата је Посланство остало без шефа, 1937. и 1939. године, јер је прво преминуо посланик Славко Грујић, а потом и посланик Драгомир Касидолац.⁹⁵

Након избијања Другог светског рата Владимир Милановић је премештен за саветника Посланства у Берну, указом 15. септембра 1939. године и скоро моментално унапређен у ранг посланика указом од 23. септембра.⁹⁶ На овом посту је остао мање од пола године јер је указом од 5. јануара 1940. године премештен за посланика у Софији и нову дужност је преузео почетком фебруара.⁹⁷ Владимир Милановић је био последњи посланик Краљевине Југославије у Бугарској.

Остао је на свом положају све до капитулације априла 1941. године.⁹⁸ Међу југословенским дипломатама који су били пореклом из Смедерева посебно место је имао Јаков Љотић, који у ширим друштвеним

89 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 126, 127.

90 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 153, 156.

91 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 166, 167.

92 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 151, 166.

93 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 163, 170, 174, 175.

94 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 185.

95 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 170, 174, 196.

96 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 202, 208.

97 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 209, 213, 214.

98 АЈ, 334–Персонални, кутија 172, ј. о. 494, ф. 245; В. Митаков, *Дневник на правосѣдния министър в правителствата на Георги Къосеванов и Богдан Филов*, Софија 2000, 392–394.

круговима био познатији као брат Димитрија Љотића него као дипломатско-конзуларни чиновник. Међутим, њега је истицало у односу на остале дипломате из смедеревског краја још једна особеност. Јаков Љотић је све своје годишње одморе проводио на породичном имању док је већина осталих дипломата или остајала у иностранству или боравила у неком другом крају југословенске државе. Он се прво определио за војнички позив. Као подофицир и официр српске војске 1914–1918. године био је одликован више пута због исказане храбрости, а након Првог светског рата постављен је за помоћника војног делегата Врховне команде у Будимпешти. Ту функцију је напустио након што је јануара 1921. године поднео молбу за отпуст из војске. По окончању студија у Паризу 1924 године, као капетан у оставци, ступио је у службу МИД-а фебруара 1925. године.⁹⁹ Међутим, о његовој дипломатској каријери Иво Андрић се веома негативно изразио. У мемоарском спису писаном након Другог светског рата бивши помоћник министра иностраних послова је тврдио да је једини разлог за пријем Јакова Љотића у дипломатску службу лежао у чињеници да му је рођени брат био Димитрије Љотић. Иво Андрић је у том контексту навео Јакова Љотића као једног од дипломатско-конзуларних приправника који није довољно знао француски језик да би могао да положи државни-стручни испит и да му је састав написао Илија Гарашанин.¹⁰⁰ Иако се овај исказ мора узети са резервом, чињеница је да је Јаков Љотић полагао два пута државни-стручни испит, 1926. и 1927. године, и да је из писменог дела испита добио просечну оцену седам.¹⁰¹ Након две и по године проведене у служби МИД-а, пензионисан је маја 1928. године. Пензионисање је била последица оцене помоћника министра Стевана Павловића да је Јаков Љотић неколегијалан чиновник који није упућен у законодавне прописе Краљевине СХС.¹⁰²

Јаков Љотић је враћен у државну службу након завођења личног режима краља Александра 6. јануара 1929. године као секретар краљеве Канцеларије.¹⁰³ Преузет је у дипломатско-конзуларну службу новембра 1931. године, и постављен за вицеконзула у Трсту.¹⁰⁴

99 АЈ, 334–Персонални, к. 102, ј. о. 396, ф. 793; АЈ, 334–Персонални, к. 167, ј. о. 490, ф. 538–542, 547, 561, 562, 580.

100 АЈ, 334–Персонални, к. 134, ј. о. 457, ф. 916.

101 АЈ, 334–Персонални, к. 167, ј. о. 490, ф. 563, 564, 571, 573, 574, 577.

102 АЈ, 334–Персонални, к. 167, ј. о. 490, ф. 599–602, 604, 605.

103 АЈ, 334–Персонални, к. 167, ј. о. 490, ф. 722–724.

104 АЈ, 334–Персонални, к. 167, ј. о. 490, ф. 613, 614, 618, 620, 722–724.

Главна задужења Јакова Љотића, као вицеkonzула и konzула у Трсту, била су политички послови и обавештајна служба према Италији. На положају konzула у Трсту провео је до септембра 1934. године.¹⁰⁵ Као секретар Посланства у Тирани радио је од септембра 1934. године до августа 1936. године. Био је задужен за политичке послове Посланства, али је обављао и дужност отправника послова Посланства и жерана Konzулата у Валони у одсуству шефова тих дипломатско-konzуларних мисија.¹⁰⁶ Изгледа да се није у потпуности слагао са политиком коју је посланик Јован Ђоновић водио у Албанији јер се он придржавао инструкција које је добио од краља Александра,¹⁰⁷ пре ступања на своју дужност јануара 1932. године.¹⁰⁸ Јаков Љотић је из Тиране премештен у Грчку.¹⁰⁹ Као секретар и саветник Посланства у Атини био је задужен за политичке послове, отправљање послова током одсуства посланика и контролу рада свих осталих чиновника.¹¹⁰ Његов рад на политичким пословима у Италији, Албанији и Грчкој, био му је добра препорука за постављење за шефа IV одсека ПО МИП-а, који је био задужен за све балканске државе, а на овом положају је провео од маја 1939. године до марта 1941. године. Последње постављење Јакова Љотића било је постављење за генералног konzула у Скадру и на том положају је дочекао окончање Априлског рата 1941. године.¹¹¹

Радомир Маринковић је, попут Јакова Љотића, био југословенски дипломата родом из Смедерева и његова каријера је углавном била везана за балканске послове. Као привремено неспособан за служење војне обавезе, он је провео Први светски рат на школовању у Француској. Након завршеног Правног факултета у Поатјеу 1919. године ступа у државну службу у својству званичника, потом и писара Генералне

105 AJ, 334–Персонални, к. 167, ј. о. 490, ф. 621, 623, 625, 628, 630.

106 AJ, 334–Персонални, к. 152, ј. о. 457, ф. 425, 441; AJ, 334–Персонални, к. 167, ј. о. 490, ф. 631, 635, 636, 638, 640–643, 647, 649, 650, 652–654, 656, 657, 660, 665.

107 М. Јовановић Стоимировић, н. д., 29.

108 Према казивању Николе Станаревића, Јован Ђоновић је приликом аудијенција код краља Александра изложио своје ставове о ситуацији у Албанији и предложио начин на који би се парирало италијанским акцијама у Тирани. Краљ Александар се сложио са његовим погледима, оставивши му одрешене руке за вођење дипломатских активности и дозволивши му да сам изабере персонал Посланства у Тирани. (Архив САНУ, 14.329 Никола Станаревић, *Југословенска републиканска странка I (оснивање странке и њен рад до 1941)*, стр. 175, 176).

109 AJ, 334–Персонални, к. 82, ј. о. 240, ф. 120, 121; AJ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 288; AJ, 334–Персонални, к. 167, ј. о. 490, ф. 667, 668.

110 AJ, 334–Персонални, к. 167, ј. о. 490, ф. 673, 681–688, 692–694, 698; AJ, 334–Персонални, к. 185, ј. о. 508, ф. 652, 653.

111 AJ, 334–Персонални, к. 167, ј. о. 490, ф. 699, 701, 710, 711, 718, 722–724.

дирекције државног рачуноводства.¹¹² Након промене каријере и ступања у дипломатско-конзуларну службу, октобра 1921. године био је упућен од стране МИД-а у Одељење за извршење међународних уговора при Министарском савету.¹¹³ Од стране Одељења упућен је на рад при Сервису за ратне репарације у Будимпешти у којој је остао на раду до маја 1923. године, када је премештен на рад у КТО МИД-а.¹¹⁴

Прву службу у иностранству добио је марта 1924. године и то као писар Конзулата у Задру.¹¹⁵ У том моменту, у Конзулату је радио само жеран др Филип Доминиковић, који је у току фебруара молио МИД да пошаљу макар два млађа чиновника који владају италијанским језиком.¹¹⁶ На своју нову дужност Радомир Маринковић је ступио априла 1924. године.¹¹⁷ Наредне две године радио је на административним пословима Конзулата у Задру при чему је показао спремност да посвети целокупно своје време дужностима, а и способност да самостално жерира конзулске дужности. Међутим, конзул др Андра Петровић је сматрао да је недовољно тачан у службеним пословима и да би требало да поведе више рачуна о начину на који води свој приватни живот јер су конзуларни чиновници имали и репрезентативну улогу у иностранству.¹¹⁸

У периоду када је Италија настојала да оформи обруч савезничких и пријатељских држава око Краљевине СХС¹¹⁹ Радомир Маринковић је повучен из Конзулата у Задру и постављен за писара у IV одељење ГПД МИД-а јуна 1927. године.¹²⁰ Нешто више од годину дана је провео на раду у централи када је, октобра 1928 године, постављен за вицеконзула Генералног конзулата у Трсту. Нову дужност је преузео 18. новембра.¹²¹ Током свог другог службовања у Италији Радомир Маринковић је исказао способност и за вођење деликатнијих послова. Прво су му били поверени административни послови и вођење Пасошког одељења.¹²² Ова дужност је била значајна јер су у пасошким

112 AJ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 590 (1–4), 591–594.

113 AJ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 130.

114 AJ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 601.

115 AJ, 334–Персонални, к. 162, ј. о. 485, ф. 684; AJ, 334–Персонални, к. 175, ј. о. 498, ф. 189.

116 AJ, 334–Персонални, к. 87, ј. о. 265, ф. 54.

117 AJ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 608–610.

118 AJ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 612, 613, 616, 617.

119 M. Bucarelli, *op. cit.*, 46–57, 96–153.

120 AJ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 619, 620, 624–629, 633.

121 AJ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 637, 642.

122 AJ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 645, 646.

одељењима конзулата и посланстава вођене евиденције свих сумњивих лица и антијугословенски настројених појединаца у циљу спречавања издавања виза за улазак или транзит преко југословенске територије. Успешан рад у Пасошком одељењу је очигледно била препорука да му буде поверен и део политичких послова које је Генерални конзулат у Трсту спроводио на територији под својом јурисдикцијом.¹²³ На положају вицеконзула је остао готово три године након чега је, указом од 24. септембра 1931. године, премештен за секретара МИП-а.¹²⁴

Радомир Маринковић је наредне три године провео на раду у центру, на различитим политичким и конзуларно-привредним пословима.¹²⁵ Потом је, указом од 25. септембра 1934. године, премештен за секретара Посланства у Анкари.¹²⁶ У време затегнутих италијанско-абисинијских односа секретар Радомир Маринковић је послат у Смирну са задатком да отвори нови Конзулат, што је и учињено 20. априла 1935. године.¹²⁷ Ово је очигледно било *ad hoc* решење, јер отварање новог конзуларног представништва није било предвиђено буџетом МИП-а.¹²⁸ Конзулату у Смирни било је одређено 13 вилајета у територијалну надлежност.¹²⁹ Радомир Маринковић је провео седам месеци као вршилац дужност конзула у Смирни.¹³⁰ Основни задатак му је био да прикупља информације о турском утврђивању Малоазијске обале због потенцијалног италијанског напада из база у Додеканезима.¹³¹ Након отпочињања италијанско-абисинијског рата, октобра 1935. године, Радомир Маринковић је премештен на рад у Генерални конзулат у Цариграду.¹³²

Као секретар Посланства у Анкари, на раду при Генералном конзулату у Цариграду, Радомир Маринковић је практично вршио дужност вицеконзула и другог чиновника по старешинству. У временском размеђу 1935–1937. године њему је било поверавано жерирање конзуларних послова у одсуству генералног конзула Ивана Вукоти-

123 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 650, 651.

124 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 653.

125 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 657–661, 663, 668, 671.

126 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 675.

127 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 678.

128 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 692.

129 У питању су били вилајети: Смирна, Маниса, Ајдин, Муглу, Денизли, Бурдур, Анталија, Спарта, Ичел, Мерсин, Адана, Цабели Бербекет и Газиантеп (Војни архив, пописник 17, кутија 95е, фасцикла 3, предмет бр. 12, рег. 1).

130 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 682, 683.

131 АЈ, 370, к. 3, ј. о. 17, ф. 179, 183, 186.

132 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 688, 697, 698.

ћа,¹³³ али и једна специјална мисија. На молбу Југословенско-палестинског привредног комитета, Радомир Маринковић је привремено упућен на рад у Почасни генерални конзулат Тел Авив, током одржавања VII Левантинског сајма, ради издавања виза југословенским привредницима који су желели да узму учешћа. Међутим, МИП је наложио Маринковићу да искористи свој боравак у британској Палестини како би изучио трговинско-привредна питања. Министарство је било заинтересовано да сазна какве су палестинско-југословенске привредне везе; да ли је било опортуно да се отвара званично конзуларно представништво и који левантински град би био најпогоднији у том погледу – да ли је потребно да Југославија мења своју трговинску политику према Палестини. Радомир Маринковић је радио у овој специјалној мисији, од 10. маја до 15. јуна 1936. године.¹³⁴

Фебруара 1937 године премештен је за вицеконзула Конзулата у Бариу и на тој функцији је остао нешто више од годину дана.¹³⁵ Радомир Маринковић је премештен за секретара Посланства у Тирани, указом од 13. фебруара 1938. године, а ступио је на дужност 3. августа.¹³⁶ Пре одласка у Албанију, био је послат на привремени рад у IV одсек ПО МИП-а, задужен за балканске земље, како би проучио прилике у земљи своје нове службе.¹³⁷ Одмах по доласку било му је поверено вишемесечно жерирање конзуларних представништава у Валони, Скадру и Корчи, током годишњих одмора шефова мисија.¹³⁸ Радомир Маринковић је остао на дужности секретара Посланства у Тирани до новембра 1938. године, када је премештен у МИП, а својим радом и владањем је оставио „изврстан утисак“ на Албанце.¹³⁹ Септембра 1939. године, вратио се у Албанију, али овај пут је био постављен за генералног конзула у Корчи.¹⁴⁰ Иако је указом од 21. октобра 1940. године премештен за саветника МИП-а, остао је на својој пређашњој дужности у Албанији све до окончања Априлског рата 1941. године.¹⁴¹

За разлику од Јакова Љотића и Радомира Маринковића, чије су

133 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 701, 720–722, 729.

134 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 704, 705, 707, 711–714.

135 АЈ, 334–Персонални, к. 162, ј. о. 485, ф. 787; АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 723–727, 742.

136 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 733, 750.

137 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 746, 747.

138 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 744, 752, 753, 755, 756, 769.

139 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 777.

140 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 785, 787, 789, 790.

141 АЈ, 334–Персонални, к. 168, ј. о. 491, ф. 805, 812.

дипломатске каријере биле превасходно усмерене на политичке послове везане за Балканско полуострво и Италију, Милан Станковић се профилисао за економске, политичке и поверљиве послове везане за Средњу Европу. Као правник са дипломом факултета у Поатјеу, Милан Станковић је од 1919. до 1921. године радио у Канцеларији за ратне репарације у Висбадену старајући се о сарадњи са француском репарационом комисијом и настојећи да се ускладе сва правна аката.¹⁴² Кратко време је провео на положају секретара Посланства у Риму – крајем 1922. године и током прве половине 1923. године. Међутим, локална клима је стварала здравствене проблеме Милану Станковићу који је готово два месеца боловао од маларије. Ово није био редак случај међу дипломатама који су били први пут на служби у италијанској престоници јер су мочварна тла у релативној близини Рима била идеалан предуслов за развој маларије. Због здравствених проблема Милан Станковић је тражио да га преместе на неки други положај.¹⁴³ Он је постављен за в. д. помоћника директора КТО МИД-а, а нову дужност је вршио од октобра 1923. године до марта 1924. године.¹⁴⁴

Милан Станковић је постављен за секретара Посланства у Прагу априла 1924. године. На новом положају се истакао својим радом на политичком и, посебно, економском пољу. Његова марљивост и детаљно упознавање са државом у којој је био на служби истицали су сви посланици у Прагу – Љубомир Нешић, Ђорђе Настасијевић и Бранко Лазаревић.¹⁴⁵ Са положаја секретара Посланства у Прагу Милан Станковић је премештен за секретара у МИД-у, марта 1928, где је годину дана провео на положају шефа II (Репарационог) одсека Економско-финансијског одељења Дирекције за уговор МИД-а. Био је задужен за предмете о мађарским ратним репарацијама и њиховим могућим ревизијама.¹⁴⁶ Будући да се Милан Станковић профилисао за економске и политичке односе Југославије са савезницима из Мале Антанте и са Мађарском, враћен је на службу у Средњу Европу као секретар Посланства у Будимпешти јуна 1929. године.¹⁴⁷ Током свог четворогодишњег рада у Мађарској истакао се како познавањем економских питања и потреба конзуларне службе тако и контролом

142 АЈ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 114 (1–8), 115 (1–1), 116–117, 126, 128, 129, 131.

143 АЈ, 334–Персонални, к. 172, ј. о. 494, ф. 57; АЈ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 137–141, 143, 146, 158, 159, 162.

144 АЈ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 201.

145 АЈ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 174, 175, 180, 181, 192–195, 202–204.

146 АЈ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 216–219, 225.

147 АЈ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 225, 227, 228.

сумњивих лица.¹⁴⁸ Милан Станковић је марта 1933. године премештен за секретара Посланства у Бечу. Захваљујући својим способностима, које су учили сви дотадашњи његови шефови, добио је као део својих задужења и рад на поверљивим пословима које је југословенска дипломатска служба спроводила у Аустрији. Милан Станковић је остао на раду у Бечу до септембра 1936. године.¹⁴⁹ Наредне две године провео је у Београду као саветник VI одсека ПО МИП-а. На овој позицији је радио као стручњак за послове везане за Средњу Европу.¹⁵⁰ Након потписивања Минхенског споразума, којим је решена Судетска криза 30. септембра 1938. године, Милан Станковић је указом од 23. октобра постављен за генералног конзула у Милану. Према добијеним инструкцијама требало је да оживи југословенску конзуларну активност у том граду као потпору целокупној дипломатско-конзуларној акцији јачања веза Југославије са Италијом.¹⁵¹ Међутим, италијанска окупација Албаније априла 1939. године утицала је и на његову смену и повлачење у Београд.¹⁵² У периоду од маја 1939. до априла 1941. године био је шеф Легализационог одсека Правног одељења МИП-а.¹⁵³

Каријере шесторице дипломата и једног аташеа из Смедеревског краја у многим цртама су указивале на опште тенденције које су владале у југословенској дипломатско-конзуларној служби током међуратног периода. Успони и падови који су били директно везани за политичку снагу појединих партија или страначких првака нису били непознаница у југословенском Министарству. Штавише, међу дипломатско-конзуларним чиновницима је било познато да припадност радикалима или демократама отвара многа врата, али и представља претњу за превремено пензионисање или неоправдано отпуштање из службе.¹⁵⁴ Са друге стране, појединци који нису имали директну протекцију извесне страначке личности или своје партије, знатно спорије су напредовали у служби без обзира на квалитете које су исказивали током различитих врста послова које су обављали.

148 АЈ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 231–234, 241, 242, 246.

149 АЈ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 246, 248, 257, 275, 266, 276, 278, 300.

150 АЈ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 301–303, 305.

151 АЈ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 310, 320–322.

152 АЈ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 319, 331.

153 АЈ, 334–Персонални, к. 193, ј. о. 516, ф. 114 (1–8), 115 (1–11), 116–117.

154 Према речима некадашњег помоћника министра иностраних послова Иве Андрића, постојали су спискови чиновника који су чланови НРС или ЈДС на основу којих су писани укази о унапређењима, премештањима, пензионисањима и отпуштањима из службе. Млађи чиновници, чланови партија, стварали су своје „клике за узајамну помоћ“ – радикали су штитили демократе када је њихов човек био на челу министарства и обрнуто (АЈ, 334–Персонални, к. 134, ј. о. 457, ф. 917).

Недовољно познавање језика је била општа појава међу југословенским дипломатама и аташеима за штампу. Шљиво тумачећи ову карактеристику некадашњих српских и југословенских дипломата, Бранислав Нушић је писао да је за дипломатску службу било битно да је неко „дете из боље куће“ и да „врло [...] рђаво“ учи стране језике.¹⁵⁵ Сличне карактеристике им је приписивао и Иво Андрић.¹⁵⁶ Међутим, и поред очигледних недостатака који су постојали, међународни положај новоформиране југословенске државе унео је и извесне измене у дипломатску службу у односу на период постојања Краљевине Србије. У току међуратног периода постепено су се профилисали дипломатско-конзуларни чиновници који су постајали експерти за Балканско полуострво или за Средњу Европу. У складу са исказаним интересовањима и талентима они су добијали положаје на којима су радили на политичким, економским и правним пословима у једном од ова два региона.

Дипломате и аташеи из Смедеревског краја, што због природе свог посла или због својих преференци, углавном су се одвајали од својих родних места, провели знатан део свог живота у иностранству и ретко се враћали својим коренима. Ни ова особина није била њихов спецификум: слично су се понашали и дипломате које су биле родом из осталих крајева Југословенске државе. Управо из тога разлога животни пут и рад Милана Јовановића Стоимировића се истиче као несвакидашњи међу људима који су прихватили да раде у спољним службама Краљевине СХС/Краљевине Југославије. Он је био један од ретких којима је њихов родни крај остао значајан елемент у њиховом животу. У том погледу донекле је био специфичан и Јаков Љотић, који је користио сваку прилику да своје слободно време проведе у родном крају.

Белешка о аутору

Срђан Б. Мићић, МА

Институт за новију историју Србије, Београд, истраживач-сарадник

Контакт: srdjan.micic@inis.bg.ac.rs

155 Б. Нушић, *Аутобиографија*, Београд, 1964, 43.

156 АЈ, 334–Персонални, к. 134, ј. о. 457, ф. 915.

ЛИТЕРАТУРА

- Ádám, Magda, *Richtung Slebstvernichtung. Die Kleine Entente 1920–1938*, Wien, 1988.
- Bucarelli, Massimo, *Mussolini e la Jugoslavia (1922–1939)*, Edizioni B.A. Graphis, Bari 2006.
- Василев, Васил Ал., *Правителството на БЗНС, ВМРО и българио-југославските отношения*, Българската академия на науките, Софија, 1991.
- Глигорјевић, Бранислав, *Историја Демократске странке 1919–1928*, Књига I, Институт за савремену историју – Службени гласник, Београд, 2010.²
- Јовановић, Стоимировић Милан, *Дневник 1936–1941*, прир. С. Трећаков, В. Шовљански, Матица српска, Нови Сад, 2000.
- Kampus, Elia, *The Little Entente and the Balkan Alliance*, Bucuresti, 1978.
- Милојевић, др Милан Ђ., *Балканска равнотежа. Сећања краљевог дипломате*, Signatura, Београд, 1994.
- Митаков Васил, *Дневник на правосјдния министър в правителствата на Георги Къосеиванов и Богдан Филов*, Софија 2000.
- Мићић, Срђан, *Неформална дипломатија Краљевине Југославије. Случај потписивања Пакта о вечном пријатељству између Југославије и Бугарске* (мастер рад), Филозофски факултет Унивезитета у Београду, 2010.
- Нушић, Бранислав, *Аутобиографија*, Новинско-издавачко предузеће Јеж, Београд, 1968.
- Pavlović, Kosta St., *Vojislav Marinković i njegovo doba (1876-1935)*, Knjiga treća, Williams, Lea & Co, London, 1957.
- Ранковић, Гордана, „Новинар, политичар, књижевник и преводилац“, у: *Уздарје Милану Јовановићу-Стоимировићу*, ур. Г. Ранковић, Музеј, Смедерево, 2002.
- Споменица о седамдесетпетогодишњици Српске православне црквено-школске општине у Бечу, 1860–1935*, Црквени одбор Српске општине бечке, Београд, 1936.
- Supran, Arnold, *Jugoslawien und Österreich 1918–1938: Bilaterale Aussenpolitik im Europäischen Umfeld*, Verlag für Geschichte und Politik-Oldenbourg, Wien-München, 1996.
- Тешић, Драган и Николић Коста, *Историја Демократске странке 1929–1941*, Књига II, Институт за савремену историју-Службени гласник, Београд, 2010.²
- Vanku, Milan, *Mala Antanta 1920–1938*, Titovo Užice, 1969.
- Vinaver, Vuk, „О neuspelom jugoslovensko-mađarskom zbliženju 1924–1926. godine“, у: *Istorija XX veka*, Zbornik radova IX, Odeljenje za istorijske nauke Instituta društvenih nauka, Beograd, 1968.
- Vinaver, Vuk, *Jugoslavija i Mađarska 1918–1933*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1971.

НЕОБЈАВЉЕНИ ЗВОРИ

Архив Југославије

Фонд Централног пресбирора Краљевине Југославије (38)

Фонд Министарства иностраних послова Краљевине Југославије (334)

Фонд Посланства Краљевине Југославије у Турској – Цариград, Анкара (370)

Фонд Посланства Краљевине Југославије у Мађарској – Будимпешта (396)
Архив Србије
Лични фонд Милорада Павловића Крпе (МП)
Архив Српске академије наука и уметности
Никола Станаревић, *Југословенска републиканска странка I*
(оснивање странке и њен рад до 1941 (14.329)
Војни архив
Пописник 17

СКРАЋЕНИЦЕ

AJ – Архив Југославије
Архив САНУ – Архив Српске академије наука и уметности
АС – Архив Србије
ГПД МИД – Генерална политичка дирекција Министарства иностраних дела
ЈДС – Југословенска демократска странка
КПО МИП – Конзуларно-привредно одељење Министарства иностраних послова
Краљевина СХС – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца
КТО МИД – Конзуларно-трговинско одељење Министарства иностраних дела
МИД – Министарство иностраних дела
МИП – Министарство иностраних послова
НРС – Народна радикална странка
ОШ МИД – Одељење за штампу Министарства иностраних дела
ПО МИП – Политичко одељење Министарства иностраних послова
СПЦ – Српска православна црква
ЦПБ – Централни пресбиро

Summary

Srđan B. Mičić

YUGOSLAV ROYAL DIPLOMATS AND ATTACHÉS FROM SMEDEREVO PLACE

In the Yugoslav diplomatic and consular service during the interwar period, the careers of officials were directly influenced by political parties or party champions. Among the diplomatic and consular clerks, was known that membership in the Radical or in the Democratic party opened many doors, but also supposed a threat to early retirement or unjustified dismissal from service. On the other hand, individuals who did not have a direct protection of a certain party personality or of their parties considerably slowly made progress in service; regardless of the qualities they shown during the various types of jobs they performed. Insufficient knowledge of languages was a common phenomenon among Yugoslav diplomats and press attaches.

The international position of the newly formed Yugoslav state also introduced some changes in relation to the pre-war Serbian diplomatic service. During the interwar period, diplomatic and consular officials gradually profiled themselves to become experts for the Balkan Peninsula or for Central Europe. In accordance with the expressed interests and talents, they obtained positions in which they worked on political, economic and legal affairs in one of these two regions.

Diplomats and attachés from Smederevo region, because of the nature of their work or because of their preferences, mostly separated themselves from their home towns, spent a considerable part of their lives abroad and rarely returned to their roots. Even this characteristic was not their specification, the diplomats who were born from other parts of the Yugoslav state behaved similarly. For this reason, the life and work of Milan Jovanović Stoimirović is emphasized as an unusual among the people who accepted to work in the foreign services of the Kingdom of the SHS or in the Kingdom of Yugoslavia.